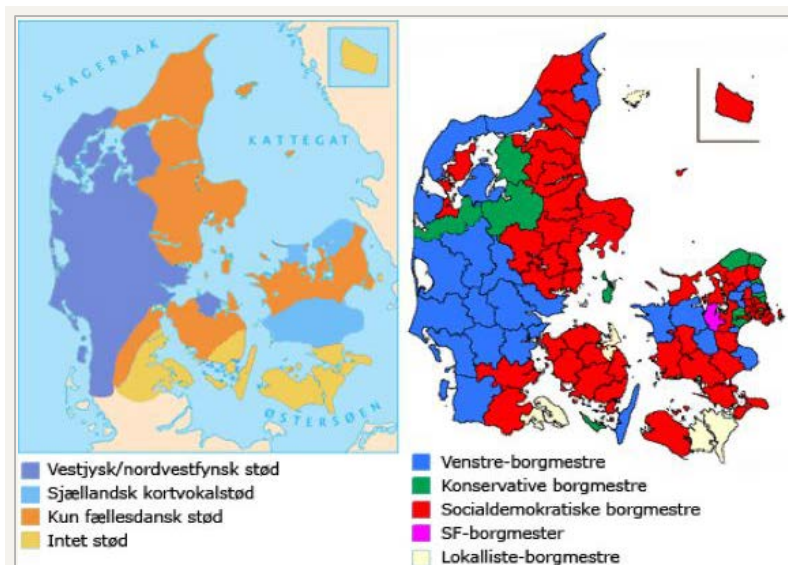

Borgmesterkæder og dialektgrænser

 Af [Asgerd Gudiksen](#) 8. februar 2010 • I kategorien [Dialekter](#) •

Kort der sammenligner forekomsten af forskellige typer stød i dansk for 100 år siden med resultatet af kommunevalget 2009. (Stødkort: Nordisk Forskningsinstitut <http://nfi.ku.dk/>)

Kortet over borgmesterspøsterne fra kommunevalget 17. november virkede mærkeligt bekendt for os på Afdeling for Dialektforskning. Grænsen mellem venstreborgmestrene i vest og de socialdemokratiske borgmestre i øst viste sig at følge grænsen mellem de østjyske dialekter og de vestjyske dialekter forbløffende tæt. Kortet ovenfor viser udbredelsen af vestjysk stød, men omtrent på samme måde går grænsen mellem *æ mand* og *manden* og grænsen for det vestjyske genus-system hvor alle tællelige begreber er fælleskøn, fx *en bord*, *en stol* og ikke *et bord* og *en stol*. Kan der være en sammenhæng? Taler vi som vi stemmer?

□

Nej, der er nok ingen sammenhæng mellem udbredelsen af vestjysk stød og valg af venstreborgmestre. Det kan man bl.a. udelukke fordi der er ca. 100 år mellem de to kort. Kortet over dialektgrænser er nemlig ikke en kortlægning af dialekterne i dag, men af dialekterne som de blev talt i begyndelsen af 1900-tallet, før der var nogen videre påvirkning fra rigsmålet.

Helt uden relevans er grænsen for vestjysk stød dog ikke i dag. Hvis en person udtaler fx ordet *katte* som *ka"t* eller *hoppe* som *ho"p*, så må han eller hun være vokset op inden for området, men der er forskel på brugen. For hundrede år siden kunne man være næsten 100 % sikker på at ord som *katte* blev udtalt *ka"t* i området, men i dag vil en dialekttalende veksle mellem en udtale med og uden vestjysk stød og måske kun have stød i enkelte af de ord, som tidligere havde vestjysk stød. Og mange, især unge, taler slet ikke dialekt mere. Grænsen er ikke længere skarp mellem østjysk og vestjysk.

Hvad er vestjysk stød?

Stød er den hikagtige lyd der fx adskiller udtalen af *mand* fra *man*, *hund* fra *hun* eller *tall* (bydemåde af at *tale*) og *et tal*. Stødet hører med til rigsmålet og til de fleste danske dialekter (jf. kortet). *Vestjysk stød* betegner en særlig slags stød. Forskellen mellem fællesdansk stød og vestjysk stød består først og fremmest i at de forekommer i forskellige typer af ord. Fællesdansk stød forekommer som hovedregel i enstavelsesord (og bøjningsformer af enstavelsesord). Vestjysk stød derimod forekommer kun i ord der indeholder *p*, *t*, eller *k*, og som historisk set er tostavellesord, men på jysk er blevet til enstavelsesord. Lyt fx til hvordan en fisker fra Handbjerg i Vestjylland udtaler ordene *snakke* og *rødspætte* http://dialekt.dk/dialekter/lyt_til_dialekt/hardsyssel.mp3/

Det er vestjysk stød der medfører at der er forskel på udtalen af *op* – *oppe* og på *hat* – *hatte*. Eftersom alle tostavellesord der ender på -e i skriften, er enstavelsesord i jysk, bliver der en hel del ord der holdes ude fra hinanden ved hjælp af vestjysk stød. Og at vestjysk stød har en vis betydning for kommunikationen, viser sig ved at ord som *hat* har fået flertalsformen *hatter* i mange østjyske dialekter, sådan at det trods manglende vestjysk stød og bortfald af -e stadig er muligt at høre forskel på ental og flertal.

Stød og stemmer på Øerne

At der ikke er sammenhæng mellem hvordan vi stemmer, og hvordan vi taler, bekræftes når vi bevæger os øst på.

Seneste sprognyheder

19/3	Evolution i sprog: Dovenskab har ændret ord videnskab.dk
30/10	Hvem taler: Kan du høre forskel på menneske og maskine? www.dr.dk
6/3	Dansklærer: Tosprogede børn bliver sprogligt forsomt www.bt.dk
28/2	Flere og flere ordblinde fårter på universitetet - Magisterbladet magisterbladet.dk
22/2	Keeper eller målmand — hvilket ord er bedst? Dansk Sprognævn dsn.dk

28/3	Indigenous languages come from just one common ancestor, researchers say - ABC News (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au
27/3	UVic news - University of Victoria www.uvic.ca
26/3	New York Nonprofit Media: Native American nonprofit aims to boost community health by teaching Lakota language nynmedia.com
22/3	Teenage business owner aims to revitalize Blackfoot language globalnews.ca
19/3	Language revival preserving history www.smh.com.au

[FLERE NYHEDER >>>](#)

Verdens sprog på Sproguseet.dk på et større kort

Mere i kategorien 'Dialekter'

Sønderjyder og københavnere kender naboen på sproget
 Ded borriijnholmska måled
 Nyt på *dialekt.dk*
Meget er stadig *møj* ...

Nye kommentarer

Maj-Britt Kent Hansen til 1
 Ruben Schachtenhaufen til Er det forkert at splitte sammensatte ord?
 Niels Larsen-Ledet til Er det forkert at splitte sammensatte ord?
 william fich til Jødiske efternavne
 Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt
 Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt
 Herluf Hansen til Ded borriijnholmska måled
 Arturo til Hebraisk: Et genoplivet sprog eller et nyt sprog?
 Yunus til Two Turkish Loanwords in Swedish
 Sonstige til Den Danske Ordbog på nettet

Lidt overraskende er der et område på Fyn hvor den traditionelle dialekt har vestjysk stød, altså stød efter de samme regler som i vestjysk: i tostavellesord der indeholder *p, t, k*. Ligesom Vestjylland fik dette område venstreborgmester ved valget, men på Fyn er "vestjysk stød" nærmest forsvundet – højst kendt af gamle mennesker. Bemærk også at borgmesterfordelingen ikke "respekterer" stødgrænsen tværs over Fyn, selv om denne grænse stadig har nogen betydning.

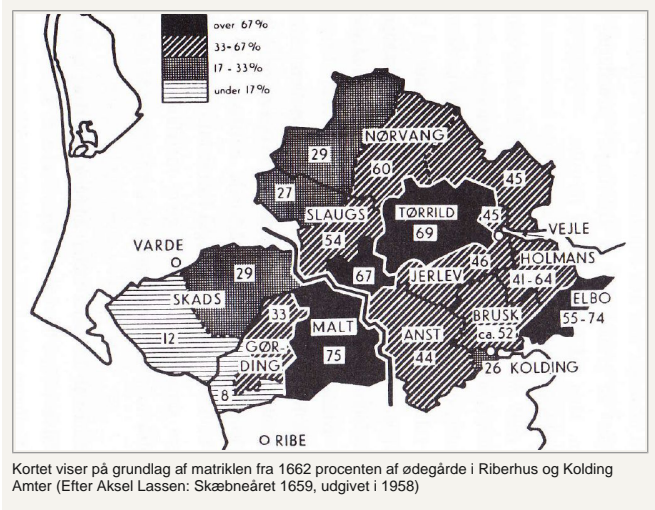
På Sjælland er der en vis lighed mellem fordelingen af borgmestre og udbredelsen af sjællandsk kortvokalstød. Men igen: det er givetvis helt tilfældigt for det sjællandske kortvokalstød er nu stort set opgivet. Her vil nogen måske undre sig lidt, fordi de ofte har hørt sjællændere, også yngre, udtale *nu, du, endnu* med stød. *nu, du* og *endnu* med stød er imidlertid nok sjællandsk, men er ikke eksempler på kortvokalstød. Det forekom især i bestemt form, fx *præ'sten, ka'tten, gla'sset*, desuden i række andre ord der ender på –*el, -er*: *fæ'tter, læ'kker, sta'kke, flæ'kker, bri'ster*.

Alt i alt kan vi trykt konkludere: der er ingen sammenhæng mellem stødbrug og stemmeafgivning. Her kunne vi for så vidt slutte, men lad os vende tilbage til Jylland og grænserne dér og fundere over om der alligevel skulle kunne være en vis sammenhæng sådan at forstå at dialektforskellene og forskellene i politisk observans kunne have samme socio-kulturelle udspring.

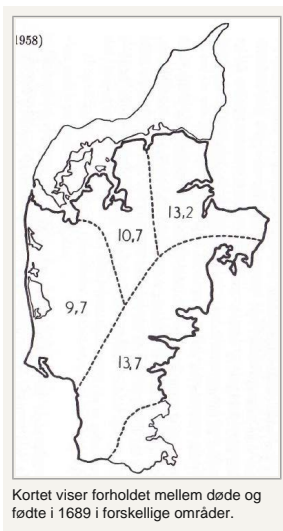
Dialektgrænser og sproglig variation

Dialektgrænser afspejler samfærdsel og social kontakt i ældre tid. De følger ofte gamle administrative grænser, sognegrænser og herredsgrænser der igen kan være opstået hvor det var svært at komme frem i gammel tid, fx langs med ufremkommelige moser. Dialektforskellene er nemlig blevet til ved at nye træk (set i forhold til oldsproget), fx vestjysk stød og foransat artikel (*æ mand*) er opstået et eller andet sted og har bredt sig indtil et område med mindre hyppig kontakt til tilgrænsende områder.

Mange af de lydudviklinger der har formet de traditionelle dialekter som vi kender dem, går formentlig tilbage til middelalderen, men hvor gamle de mere præcist er, er usikkert; det gælder specielt træk som stød der ikke kommer til udtryk i skriften. Da vi ikke ved noget sikkert om hvor gamle dialektgrænserne er (hvilken periode sprogforandringen skal knyttes til), og heller ikke ved ret meget om kommunikationsveje og lokalhistorie i ældre tid, kan dialektgrænser i reglen kun forklares i generelle vendinger.

Grænsen mellem vestjysk og østjysk må dog hænge sammen med en gammel kulturgrænse der igen hænger sammen med at de fede lerjorder i Østjylland gav andre livsbetingelser end de flade, sandede lyngheder i Vestjylland – til dels i hvert fald. Man kan jo nemlig undre sig over hvorfor man taler vestjysk på Horsens-Vejle-Fredericia-egnen – de egne er jo så østjyske som nogen af landskabstype. Det har bl.a. undret Kristian Ringgaard i en artikel (trykt i *Jyske Studier* 1993). Hans hypotese er at det skyldes en massiv indvandring fra Vestjylland i slutningen af 1600-tallet.

Store dele af det sydjyske område blev nemlig lagt øde ved pesten i 1659. I 1659 drog først Carl X Gustav op gennem Jylland og dernæst vores allierede, brandenburgerne og polakkerne. Hvad enten de var "venner" eller "fjender", resultatet var det samme for befolkningen i det sydjyske: sult, mord, voldtægt, plyndring – og pest. I enkelte sogne var dødeligheden oppe på 90 % fremgår det af kirkebøgerne. Katastrofens omfang afspejler sig også i matriklen fra 1662. Der er en høj ødegårdsprocent i de pestramte områder.

Gårdene kan ses senere at være kommet på fode igen, men hvem har da overtaget gårdene? Det er jo nærliggende at vestjyderne kunne være interesserede i at udnytte chancen for at få bedre jorder, og tanken kan til en vis grad underbygges af kirkebøgerne. Det viser sig nemlig at mens antallet af vielser, fødsler og senere konfirmationer stiger i de pestramte områder, falder det i de områder af Vestjylland der blev skånet for pesten. Når enkeltpersoner flytter til en ny egn, får det ikke større konsekvenser; de vil typisk forsøge at tilpasse sig, men hvis mere end halvdelen af et sogns befolkning bliver udskiftet, må der ske forandringer også med sproget.

Under alle omstændigheder står det fast at den markante dialektgrænse mellem øst- og vestjysk ikke kun er betinget af den gamle kulturforskel

Artikler om

aktuelle sprog Alfabeter Anmeldelser arabisk
Biblen bogstaver børn Danmark Dansk Dialekter
engelsk esperanto Formidling fransk identitet
konsonanter Medier modersmål Musik Navne norsk Ord
ordbøger ordforråd oversættelse Plansprog religion
romanske sprog russisk Sjøv skriftsprog sprogdød Sproggeografi
sprogkort Sprogpolitik sprogteknologi
svensk truede sprog tv tyrkisk tysk Udtale
Underholdning video vokaler

Arkiv	Resources
juli 2018	Ethnologue: Languages of the World
juni 2018	Forvo – All the Words in the World. Pronounced.
maj 2018	LL-Map: Language and Location
april 2018	Minority Rights Group
marts 2018	Omniglot. Writing Systems and Languages of the World
februar 2018	UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger
januar 2015	World Atlas of Linguistic Structures (WALS)
december 2014	
november 2014	
maj 2014	
marts 2014	
februar 2014	
oktober 2013	
august 2013	
marts 2013	
januar 2013	
december 2012	
november 2012	
oktober 2012	
september 2012	
juli 2012	
juni 2012	
maj 2012	
april 2012	
marts 2012	
februar 2012	
januar 2012	
december 2011	
november 2011	
oktober 2011	
september 2011	
august 2011	
juli 2011	
juni 2011	
maj 2011	
april 2011	
marts 2011	
februar 2011	
januar 2011	
december 2010	
november 2010	
oktober 2010	
september 2010	
juni 2010	
maj 2010	
april 2010	
marts 2010	
februar 2010	

Resurser
Bogstavlyd
Dansk sprognavn
Den danske ordbog
Dialekt.dk
dk.kultur.sprog
Korpus.dk
Nye ord i dansk på nettet (NOID)
Ordbog over det danske sprog
Ordnet. Dansk sprog i ordbøger og korpus
Sproget.dk
Svenska Akademien
Ø (Schwa.dk)

Gennemsnittet ligger på 12, 2 fødte pr. 10 døde, men i det 30 år tidligere pesthærgede område er der 13, 7 fødte pr. 10 døde, i Vestjylland kun 9, 7 fødte pr. 10 døde (Efter Aksel Lassen: Skæbneåret 1659, udgivet i 1958)

mellem hedeegnene og de fede jorder. Hermed kan heller ikke borgmesterfordelingen være en afspejling heraf. Desuden er det jo ikke kun dialektforskellene der er blevet minimeret siden 1900, men også de geografisk betingede kulturforskelle.

Landet er stadig fladt omkring Herning og jordene stadig sandede, men tilværelsen former sig ikke meget forskelligt fra den i Vejle. Lighederne mellem de to kort er og bliver en pudsigt tilfældighed.

Asgerd Gudiksen, lektor

[Afdelingen for Dialektforskning, Kbh Univ.](#)

Læs også:

1. [Meget er stadig møj...](#) Seks moderne danske talesprog, dvs. dialekter, er undersøgt. Fra øst: bornholmsk (Rønne), københavnsk (Østerbro), sydsjællandsk (Næstved), østfynsk (Nyborg), sønderjysk (Sønderborg) og vestjysk (Skjern). Resultaterne vil være overraskende for somme.
2. [Nyt på *dialekt.dk*](#) Hvordan lød det gamle dragersprog? Hvad er vestjysk stød? Det er spørgsmål man nu kan få besvaret på [dialekt.dk](#), der i september 2010 lancerede et dialektkort med 43 lydprøver forsynet...
3. [Lidt om stød i sproget](#) "En ændring i artikulationsmåden", hedder det blandt andet. Det er jo ikke noget man tænker på når man taler, herunder artikulerer. Men jeg kom til at tænke på det da jeg...
4. [Sønderjyder og københavnere kender naboen på sproget](#) I april 2011 gennemførtes på nettet den hidtil største undersøgelse af, hvor gode danskere er til at genkende hinanden på sproget. Næsten 30.000 deltog i undersøgelsen, Resultaterne viser, at både...

Tagget med: borgmester, bøjning, Danmark, Dansk, Dialekter, enstavelsesord, forskning, Fyn, fynsk, fællesdansk, fælleskøn, genus, herred, Jylland, jysk, Jyske Studier, kommunevalg, kommunikationsveje, Konservative, kortvokal, kortvokalstød, kulturgrænse, køn, lokalhistorie, middelalderen, nordvestfynsk, partier, polakkerne, rigsdansk, rigsmål, SF, Sjælland, sjællandsk, Socialdemokraterne, sprogforandring, sprogkort, stavelse, stød, stavelsesord, tællelighed, Udtale, unge, valg, Venstre, vestjysk, østjysk

2 kommentarer

Jan Heegård

26. februar 2010 • 08:53

For tre uger siden var jeg til 70 års fødselsdag hos min onkel, p.t. landmand på retræte, i Vallensved, det sydlige Vestsjælland. Af de omkring 70 gæster var vel nok de 50 fra egnen – og alle jeg talte med af disse havde kortvokalstød af typen præ"sten osv. (Jeg gik systematisk efter at finde ud af det.) Så opgivet, det kan man bestemt ikke sige, snarere, måske, kun i den ældre del af befolkningen. Og det er ikke det samme som opgivet.

Svar

Peter Bakker

26. marts 2010 • 17:29

The blog "strange maps" reported on this phenomenon in English, and had some other examples of strange correlations between maps. <http://strangemaps.wordpress.com/2009/12/10/427-the-politics-of-the-st%C3%B8d/>

Svar

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

januar 2010

december 2009

november 2009

oktober 2009

september 2009

august 2009

juli 2009

juni 2009

maj 2009

april 2009

marts 2009

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.